

Det ingen ser:

Fyller metafysiken någon funktion i dagens samhälle?

I skuggan av den naturvetenskapliga utvecklingen i modern tid har filosofin som intellektuell disciplin enligt vissa förlorat sin relevans, då den påstås sakna förmågan att hålla jämna steg med de aktuella vetenskapliga frågorna. Den välkända brittiske kosmologiforskaren Stephen Hawking gick för några år sedan så långt som att påstå att filosofin är död, och att det är ett slöseri med tid att ägna sig åt den. Detta kontroversiella påstående väckte en tanke. Om filosofin är "död", måste i förlängningen även metafysiken vara det. Är själva verkligheten och alltets utredande ett slöseri med tid, eller har det någon funktionell betydelse för samhällets utveckling?

En naturligt infallande ståndpunkt i den frågan är att vetenskapen och metafysiken är polariteter, då metafysiken inte avhandlar något som att går att mäta med empiriska instrument. Även om det beror på en feltolkning av en nedskrivning av Aristoteles verk, betyder ju själva ordet metafysik populärt "det bortom det fysiska"¹. Men kanske finns det ändå sammankopplande vävnad mellan metafysiken och den moderna vetenskapen, något som, om inte binder de två samman, åtminstone ingjuter en viss ömsesidig relevans.

Grunden på vilken Hawking och andra filosofikritiker baserar sin ståndpunkt är som tidigare antytt att vetenskapen har utvecklats så pass mycket att filosofin inte längre bidrar med något värdefullt till den fortsatta utvecklingen.² Tidigare har vetenskapen på sätt och vis ofta utgått från att ett upphöjt, transcendentalt väsen existerar, någon universell entitet, och därmed har eventuella utvecklingar i filosofin och speciellt metafysiken haft viss betydelse. Men i takt med att vetenskapen har lämnat detta slags resonemang och enligt bland andra Hawking expanderat bortom traditionella filosofiska frågor som sanning, kunskapsteori och vetenskapsteori, ska filosofin då ha förlorat den betydelsen.³

En för närvarande aktuell diskussion inom vetenskapen, mer specifikt neurovetenskapen, som berör filosofin är huruvida den fria viljan existerar eller inte. Inom denna diskussion finns det två huvudsakliga läger som sällar sig till två olika ståndpunkter i frågan: den deterministiska världsåskådningen och den libertarianska (inte att misstas för den politiska åskådningen).⁴ Deterministerna hävdar att alla de beslut vi dagligen tar är förutbestämda, och att de enbart beror på komplexa uträkningar av en hjärna som på sätt och vis har förprogrammerats av sociala strukturer och tidigare upplevelser.⁵ Mot deterministerna står libertarianerna som menar att det visst finns en fri vilja, men att den ibland kan påverkas av externa faktorer som grupstryck, sociala konventioner och liknande. Denna diskussion är högst metafysisk då den berör ödets existens. De s.k. hårda deterministerna som påstår att den fria viljan är en illusion anför i längden att ödet existerar, då det finns en bestämd framtid som så småningom kommer att inträffa. Eftersom varje människa vid varje givet tillfälle enbart är kapabel att göra *ett* val, kan det enbart leda till *en* framtid.

¹ <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=7925>

² <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/06/201361082357860647.html>

³ Ibid

⁴ <http://www.iep.utm.edu/freewill/#SH3c>

⁵ <http://lattattlara.com/psykologiska-perspektiv/psykodynamiskt-perspektiv/determinism/>

Första pris

Neurovetenskapen har under en längre tid tacklats med frågan angående fria viljans existens, men med mer mätbara vetenskapliga metoder än filosoferna. Nyligen har forskare genom att mäta hjärnaktiviteten hos experimentdeltagare lyckats bevisa att vi tar beslut innan vi blir medvetna om dem. Genom att använda sig av s.k. neuroradiologi, en slags hjärnskanning, har man i dessa experiment lyckats förutsäga beslut innan besluttarna själva registrerat en aktiv medvetenhet om dem.⁶

Detta talar för den deterministiska världsåskådningen, även om kritik i viss mån kan framföras mot de experiment som har utförts; de mätte enbart hjärnaktiviteten inför enkla beslut, t.ex. vilken hand en person ska använda för att trycka på en knapp, medan de exkluderade hjärnaktiviteten inför mer komplexa, tidskrävande beslut, t.ex. byggnation av ett hus. Vid husbyggen är det ju svårt att tänka sig att förmedvetna impulser avgör saker som byggets lokalisering, antal våningsplan, val av material m.m.

Debatten om den fria viljan och liknande metafysiska frågor har ett grundläggande fundament som även det går att diskutera. Inte bara metafysiska frågor har denna idé som fundament, utan i princip allt har det. Både observerbara saker och abstrakta begrepp och företeelser utgår i grunden från ett koncept, vilket är människans existens. Hur kan vi vara säkra på att människan finns? Och om vi inte kan uppnå en säkerhet angående *det*, vilket är då fundamentet från vilket vi kan bygga upp vår bild av världen? Den franske filosofen René Descartes (1596 – 1650) utvecklade under sin levnadstid en metod med vilken han på sätt och vis raserade sin världsbild för att därefter kunna bygga upp den igen, då med säkerställda fundament. Det var även tänkt att vetenskapen skulle dra nytta av tillvägagångssättet. Metoden har döpts till ”cartesiansk skepticism” efter upphovsmannen.⁷

För att förtydliga den cartesianska skepticismen använde sig Descartes av ett välkänt tankeexperiment, den s.k. ”onda demonen-hypotesen”, i vilket han föreställde sig – som namnet antyder – en ondsint, omnipotent demon vars enda mål var att vilseleda honom. Alla observerbara företeelser som Descartes innan ansett vara naturliga sanningar kunde nu vara illusioner iscensatta av demonen. Alla förmimmelser av fysiska objekt kunde nämligen vara ytterligare ett led i demonens plan att vilseleda honom. Även icke-fysiska saker, som abstrakta begrepp, kunde vara producerade av, återigen, demonen. Genom detta experiment formulerade Descartes den latinska satsen ”*cogito, ergo sum*”, som löst översatt betyder ”jag tänker, alltså finns jag”. Hans slutsats i experimentet var att det enda han kunde vara fullständigt säker på var sin egen existens, som bevisades av tankeverksamheten. Visserligen kunde hans sinnesintryck och tankar vara manipulerade av demonen, men sinnesintrycken *själva* existerade, oavsett om de hade någon fysisk motsvarighet eller inte. Och om Descartes egna existens var falsk så skulle den hypotetiska demonen som resultat inte ha någon att vilseleda, vilket i sin tur skulle påvisa jagets (i det här fallet Descartes) existens.⁸

Den mer moderna filosofen Bertrand Russell (1872 – 1970) bygger vidare på detta i sin bok ”*The Problems of Philosophy*”, på svenska ”*Filosofins problem*”, i vilken han bland annat diskuterar apparition kontra verkligheten, eller sinnesintryck kontra dess fysiska motsvarigheter. Han använder sig av ett bord för att konkretisera sina tankar. Enligt den cartesianska skepticismen kan en fullständigt rationell människa ifrågasätta bordets existens, men eftersom förmimmelsen av bordet är någorlunda konstant, alltså att de olika sinnesintrycken av bordet inte ändras nämnvärt över tid eller av utomstående faktorer, förutsätts det att det måste finnas någon fysisk motsvarighet.

⁶ <http://io9.com/5975778/scientific-evidence-that-you-probably-dont-have-free-will>

⁷ <http://www.princeton.edu/~grosen/puc/phi203/descartes.html>

⁸ <http://www.gutenberg.org/files/5827/5827-h/5827-h.htm#link2HCH0001>

Första pris

Om vi går ut ur rummet där bordet står, för att därefter gå in igen, så finns bordet med största sannolikhet kvar. Därmed måste det antas att bordet existerar oberoende av vår uppfattning av det, då det annars måste ha "försvunnit" (förutsatt att det ens någonsin existerade) för att sedan dyka upp igen på exakt samma ställe. Om man täcker bordet med en duk så att våra direkta sinnesintryck av det berövas, ponerar Russell, kan det inte bara försvinna, då duken inte längre skulle ha något som höll upp den. Dock kan bordets existens fortfarande ifrågasättas enligt Descartes radikala skepticism, då det trots allt kan vara den ondsinta demonen i aktion, men dessa tankar syftar till att förtydliga varför det kan anses vara rationellt att anta att ett objekt existerar oberoende av våra förmimmelser.⁹

Apropå Descartes sats, argumenterar dock Russell för att även själva jaget kan vara svåråtkomligt, då det inte är alldeles säkert att förmimmelsen i fråga tillhör en själv, att sinnesintrycket involverar jaget. Det enda som kan konstateras med fullständig säkerhet, enligt Russell, är att en förmimelse sker. Han ogiltigförklarar inte därmed Descartes sats, men han anför att den bör tillämpas med viss försiktighet.¹⁰

Oavsett om våra sinnesintryck är tillförlitliga eller inte är det de vi förlitar oss på för vår uppfattning av verkligheten. Om man som Russell och Descartes rationellt ifrågasätter allt omkring oss kan det vara skrämmande. Om en människa enbart kan uppnå fullständig säkerhet angående den egna existensen, kan det leda till att hen börjar betvivla andras. Visst går det att enligt den cartesianska skepticismen rationellt ifrågasätta allt omkring en, men för en rationell människa går det dock inte att basera antaganden på tankesättet. Därför måste man (ironiskt nog) förhålla sig till skepticismen med viss skepsis. Bara för att en sak inte är si, behöver den inte nödvändigtvis heller vara så.

Vad gäller fysiska objekts kontinuitet utvecklar människohjärnan en så kallad *objektpermanens*, som tillkommer vid tidig ålder. Barn som ännu inte har utvecklat en objektpermanens antar att ett föremål försvinner för gott när deras sinnen inte längre kan uppfatta det. Det är därför småbarn ofta blir rädda när deras föräldrar inte är närvarande. Det är när vi väl har utvecklat objektpermanens som vi först gör det instinktiva antagandet att ett föremål existerar oberoende av vår förmimelse av det.¹¹

Den cartesianska skepticismen är en del av den filosofiska grenen epistemologi, också kallat kunskapsteori. Även om metafysiken inte direkt omfattar epistemologin, så är det svårt att finna en metafysisk fråga där epistemologin inte tas upp. Vad gäller den cartesianska skepticismen är epistemologin central, då Descartes med sitt metodiska tvivel ifrågasätter vad som är sant och vad som kan betraktas som kunskap. Epistemologin är i sin tur av direkt relevans till vetenskapen, då de vetenskapliga metoderna som används för att uppnå "kunskap" om världen baseras på våra sinnesintryck, som inte alltid är tillförlitliga. Det är därför Epistemologin bl.a. försöker definiera begrepp som sanning och kunskap, genom att skapa vissa förutsättningar för dem, vissa villkor som måste uppfyllas. Detta är en central del i de vetenskapliga metoder som hela tiden tillämpas.

Ett fortsatt epistemologiskt utvecklande är nödvändigt för att ännu tydligare kunna definiera begrepp som är av relevans i vetenskapen. Ett problem som har gäckat kunskapsteoretiker sedan 1960-talet är det s.k. gettierproblemet, som i början av 1960-talet formulerades av den amerikanske filosofen Edmund Gettier.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ <http://www.psykologiguide.se/www/pages/?Lookup=objektpermanens>

Första pris

Gettierproblemet avslöjade komprometterande brister i den klassiska kunskapsdefinitionen, och flera förmodade lösningar har sedan dess presenterats av filosofer, dock har ingen av dem blivit allmänt accepterad. För att förstå gettierproblemet måste man vara medveten om hur den klassiska kunskapsdefinitionen lyder. För att något ska betraktas som kunskap måste tre villkor uppfyllas: en person måste ha en viss trosuppfattning, trosuppfattningen i fråga måste vara sann, och slutligen måste personens trosuppfattning vara välgrundad, alltså måste det finnas goda skäl bakom trosuppfattningen. Gettierproblemet ifrågasätter det tredje villkoret, eller i alla fall formuleringen av det; ”goda skäl” eller ”välgrundad” är alldeles för otydliga definitioner.¹²

Ett exempel som förklarar Gettierproblemet relativt väl är exemplet med fåret på en äng. En person blickar ut över en äng, och tror sig se ett får. Fåret som personen tror sig se är egentligen en varg utklädd till ett får, men då personen i fråga har en förnimmelse av ”fåret” genom sin syn, så kan man påstå att hen har goda skäl till sin trosuppfattning. Även om personen trots sina förnimmelser inte ser ett faktiskt får, så finns det ett får på ängen, dock på annan plats. Alltså är alla tre nödvändiga villkor uppfyllda, men samtidigt faller exemplet på det tredje villkoret.¹³ Gettierproblemet och liknande frågor inom epistemologin påverkar måhända inte direkt utvecklingar i t.ex. teoretisk fysik, men de är ändå betydelsefulla för att vetenskapen ska kunna ta sig framåt.

Men slutligen, för att adressera Hawkings kritik mot filosofin i dagens samhälle, så bortser kosmologiforskaren från en sak: vetenskapen *är* filosofisk. Man kan tycka att de filosofiska frågorna är poänglösa för att de aldrig leder till några konkreta svar, men samtidigt är själva syftet med vetenskapen själv att försöka förstå hur saker och ting är belagda, vad deras natur är. Oavsett hur många teorier som lanseras om förhållanden i universum så syftar dessa i längden till att förklara hur universum uppkom, och varför universum uppkom. Som tidigare nämnt så leder de metafysiska frågorna inte nödvändigtvis till framsteg inom vetenskapen, men de finns hela tiden i bakgrunden. Metafysiken är inte heller bara bakgrunden till de vetenskapliga frågorna, det är också målet med vetenskapen, oavsett vilket område man talar om. För att ytterligare en gång använda teoretisk fysik som ett exempel, (det område som Hawking anser har minst användning av filosofin) försöker området i fråga begripa och förklara hur naturen fungerar utifrån fysikaliska modeller. Det enda som egentligen skiljer teoretisk fysik och filosofi åt är just de fysikaliska modellerna, alltså metoderna med vilka man ämnar besvara sina frågor. Därmed är den teoretiska fysiken högst filosofisk. Samma sak gäller andra naturvetenskapliga domäner, men också mer omfattande vetenskapliga områden som samhällsvetenskap.

Samtidigt är filosofin och därmed metafysiken beroende av vetenskapliga framsteg, då filosofin är oförmögen att besvara sina egna frågor själv. Därmed finns det mer än bara en ömsesidig relevans, som jag tidigare ponerade. Istället är de i högsta grad beroende av varandra.

¹² Tersman, Folke (2001). *Fem filosofiska frågor*, Stockholm: Wahlström & Widstrand

¹³ Ibid, 106-107